

Степанова Т. В.,
кандидат юридичних наук, доцент
Одеського національного університету
ім. І. І. Мечникова

Ще раз про правову експертизу

Судова експертиза — це дослідження експертом на основі спеціальних знань матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи, що перебуває у провадженні органів дізнання, попереднього слідства чи суду (ст. 1 Закону України «Про судову експертизу»). Значення експертного висновку не слід недооцінювати. Декрет про суд №2 встановлював, що «до складу судової присутності (з правом дорадчого голосу) експертів запрошує суд за власним розсудом». За угодою сторони мали право включати зі свого боку досвідчених осіб до складу суду в рівній з кожної сторони кількості (ст. 13 Декрету). Отже, ще тоді було зрозуміле велике значення особи зі спеціальними знаннями для встановлення справедливості на засадах законності, незалежності, об'єктивності й повноти дослідження.

Але мета даної роботи — не аналіз інституту судової експертизи взагалі, а проблема **наукової правової судової експертизи**. Зазначену проблему частково досліджували А. Белкін,

А. Ейсман, Ю. Жуков, Д. Липницький, В. Мамутов, Ю. Орлов, М. Треушніков, П. Якімов та деякі інші дослідники.

Умовно їх погляди можна розподілити на два «табори».

В. Мамутов, Д. Липницький¹ вважають, що суддя не може в нашому динамічному законодавстві бути всебічним та багатограним спеціалістом. У зв'язку з цим йому необхідна «порада» інших спеціалістів-правознавців, які спеціалізуються саме у цій вузькій галузі.

Точка зору А. Белкіна, А. Ейсмана, М. Треушнікова ґрунтується на тому, що знання в галузі права не належать до спеціальних знань, на підставі яких проводиться експертиза. В господарському процесі діє презумпція «судді знають право». Тому для вивчення норм права, їх дослідження, виявлення, тобто для пізнання питань права експертиза в господарському процесі не може бути призначена. Експерти — «свідки факту»². Експерт може давати відповіді на під-

¹ Мамутов В., Липницький Д. Исправить положение с экспертизой в арбитражных судах // Предпринимательство. хозяйство и право. — 1999. — № 6. — С. 38.

² Треушников М. К. Судебные доказательства. Монография. — М.: Юридическое бюро «Городец», 1997. — С. 264.

ставі спеціальних знань і проведення експертизи тільки з питань фактів, а не права.

Однак, здається, більш правильною представляється «нейтральна» точка зору. З першої теорії слід «прийняти» те, що, на жаль, наше законодавство є дуже динамічним, особливо в певних галузях (податків, ліцензування тощо) і суддя просто фізично не має можливості проаналізувати увесь масив законодавства для вирішення певного спору.

У другій теорії доречним здається те, що експертиза — це специфічний різновид дослідження. Так, експерту надаються певні матеріали справи, за аналізом яких та на підставі своїх спеціальних знань він надає висновки.

Не слід також забувати, що експерт у будь-якому процесі попереджується про кримінальну відповідальність за дачу завідомо неправильного висновку або безпідставну відмову від дачі висновку. Але правова база, як ми вже зазначали, динамічна та багатогранна, і науковець не може взяти на себе відповідальність за її сьогоденний аналіз. Тому вірним представляється прийняття президіумом В АСУ роз'яснення «Про деякі питання практики призначення судової експертизи» від 11.11.98 р. № 02-5/424, в якому він зазначає про неможливість призначення експертизи такого роду.

Але чи означає це, по-перше, що суддя взагалі не має права консультуватися з науковцем-спеціалістом в певній галузі, та, по-друге, що такий висновок завжди повинен відкидатися при розгляді справи? Здається, ні. Для правильного вирішення справи судді доцільно звертатися до відповідних наукових та науково-дослідницьких установ для отримання консультації, поради у специфічній сфері господарювання. Але, здається, не зовсім вірним було б визнавати такі висновки експертними.

З цього приводу, на думку автора, висвітлюються три проблеми.

По-перше, складності можуть виникнути при визначенні критерію вибору експерта в даній сфері. Один лише вчений ступінь або посада не дає підстави для висновку про достатній рівень знань з конкретного питання.

По-друге, вважаю, що кримінальна відповідальність (можливість притягнення до неї) тут неприйнятна, оскільки дослідник у цьому випадку надає свою позицію, а не висновок у власному значенні цього слова.

По-третє, така експертиза не вписується у вітчизняні рамки юридичного мислення, згідно з яким висновок експерта, як правило, остаточний і насамперед ним варто керуватися при прийнятті рішення. Але висновок з наукової проблеми ближче до консультації. Без сумніву, наукові знання — це спеціальні знання. Предметом дослідження в цьому випадку є право, спір про яке вирішує суд в конкретному судовому засіданні. За наслідками — це консультація: суддя може врахувати ці висновки, а може і не враховувати їх — на його розсуд.

Але не вірним буде з точки зору всебічності й об'єктивності процесу доказування відкидати їх зовсім. З точки зору автора, у будь-якому випадку такі висновки спеціаліста повинні визнаватися письмовими доказами, а усні пояснення таких спеціалістів — поясненнями посадових осіб підприємств, установ, організацій.

Процес пошуку об'єктивної істини по справі — це не суха теорія, не механіцизм. Вона заснована на праві, на законі. Не можна говорити, що це наука про підрахунки. Суд полічив, скільки доказів надано однією стороною, скільки — іншою, і вирішив спір на користь того, хто надав більше за кількістю доказів. Деякі з цих доказів можуть бути більш істотними, важливими, інші — менш істотними для вирішення справи. Часто одна з сторін має один, але вагомий доказ, який дозволяє вирішити справу. Крім того, стаття 43 ГПК вказує, що ніякі докази не мають для господарського суду заделегідь встановленої сили. Доведення — логіко-практична діяльність, а не механічний процес. Необхідний пошук нових шляхів спрощення вирішення справи, удосконалення процесу. І на даному шляху важливе місце посідають наукові правові висновки, що надаються спеціалістами наукових організацій академій наук України, заснованих на державній власності, вищих навчальних закладів, атестованих Міністерством освіти і науки України, провідних науково-технічних установ галузевих міністерств та інших центральних органів виконавчої влади, які можуть здійснювати зазначену діяльність без додаткової державної акредитації на підставі статутних положень, якими така діяльність передбачається (ч. 5 ст. 31 Закону України «Про наукову і науково-технічну експертизу»).

На підставі зазначеного, більш доцільним здається шлях введення в процес по

няття «фахівець», «спеціаліст», висновок якого може бути і з правових питань. Статус спеціаліста в господарському процесі, на мою думку, може бути дорівнений до статусу посадових осіб та інших працівників підприємств, установ, організацій, державних та інших органів (ст. 30 ГПК). Причому, згідно з цією ж статтею, зазначені особи мають право *знайомитися з матеріалами справи, давати пояснення, подавати докази, брати участь в огляді та дослідженні доказів*. Вони зобов'язані з'явитись до господарського суду на його виклик, сповістити про відомі їм відомості та обставини у справі, *подати на вимогу господарського суду пояснення в письмовій формі*. Саме такі права та обов'язки відповідають правилам отримання висновків з питань права.

Згодна з тим, що дана пропозиція дискусійна, однак вона не позбавлена сенсу і в деяких випадках допомагає заощадити час і гроші суду і учасників процесу. Внесення зазначених положень до ГПК України, а також правильне використання знань з доказування та доказів, засноване на нормах процесуальних кодексів, на сучасному етапі розвитку процесу в Україні сприятиме зменшенню можливостей щодо затягнення справи, економії коштів сторін на проведення експертизи, часу розгляду справи і, зрештою, удосконалисть процедуру доказування у справі, що позитивно відіб'ється на розвитку суспільних відносин взагалі.